

Múltunkból

Wlassics Gyula szerepe a magyar könyvtárügyben a századfordulót követő évtizedekben

2. rész*

A stagnálás évei, a válságjelek és tervek a kezelésükre (1908–1914)

SIPOS Anna Magdolna

A közgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek előtt a huszadik század első évtizedének végére világossá vált, hogy országszerte túlságosan nagy a lemaradás ahhoz, hogy a hiányokat rövid időn belül pótolni tudják. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsáról szóló forrásokban 1908-tól kezdődően egyre gyakrabban jelentek meg a később dominánssá váló szakmai és finanszírozási krízis jelei. A felismert hiá-

nyosságok csökkentése érdekében folyamatosan keresték a megoldást; a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* oldalain is több alkalommal megjelentek olyan írások, amelyek a munka jobbítását célozták, és amelyek végrehajtásához nagyobb mértékű állami finanszírozásra és társadalmi támogatottságra lett volna szükség. Az ezeket a gondolatokat tükröző első írást *Wlassics* fogalmazta meg 1908-ban a Múzeumi és Könyvtári

* A tanulmány első része a Könyvtári Figyelő 2013. 1. számában jelent meg.

Értesítő 1909. 1. számában, és az 1908. évről szóló éves jelentésben is közzétettek. Gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez szóló *Emlékiratának*¹ kiindulópontja az volt, hogy a Tanács és a Főfelügyelőség nem csupán a múzeumok és könyvtárak alapításában, illetve fejlesztésében érdekelt, hanem az ún. közművelődési célú társadalmi feladatok segítésében is. Az elnök különösen hangsúlyosnak tartotta ezt a kérdést akkor, amikor Apponyi Albert kultuszminiszter megindította az iskolán kívüli oktatás nagyszabású tervét, és létrehozta a koordinálásához szükséges szervezetet. Wlassics meggyőződése volt, hogy a könyvtárak az iskolán kívüli oktatás legfontosabb eszközei, mivel az iskolán kívüli oktatás révén keltett művelődési igényeket csak jó olvasmányokkal lehet folyamatosan ébren tartani és gyümölcöztetni. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az örvendetesen kibontakozó növevelési mozgalom is újabb könyvtári igényeket támaszt. Wlassics elismerte, hogy a múzeumok és könyvtárak ügyében az elmúlt években sok minden történt, hiszen a *Magyar Minerva* 1904. évi kötete már másfélezer könyvtárat regisztrált, de még mindig komoly lemaradása volt a magyar könyvtárügynek mind a külföldi könyvtárakhoz, mind az igényekhez és a szakmai követelményekhez képest. Wlassics szerint létezik Magyarországon is igény a korszerű könyvtári szolgáltatásokra: könnyen megközelíthető, tágas és kényelmes olvasó- és dolgozótermek, délután és este is nyitva tartó könyvtárak, a folyóiratok olvasását lehetővé tevő folyóirat-olvasótermek, megfelelő segédkönyvtárak iránt. Ám a legfontosabb mégis az, hogy a hazai és a külföldi irodalom legújabb termékei a lehető leghamarabb és a legnagyobb teljességgel kerülhessenek be a könyvtárakba. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a könyvtárak esztétikai, kényelmi, egészségügyi követelményei éppen olyan fontosak, mint a színházaké, a hangversenytermeké vagy a múzeumoké. Ennek ellenére a könyvtárak többsége meg sem közelíti azok kényelmét és felszereltségét, ellenkezőleg: a könyvtárak elhelyezési körülményei olyan méltatlanok, hogy gyakran lehetlenné teszik

használatukat, és a kölcsönzés sem pótolhatja a hiányzó olvasótermeket. Fájdalmasnak tartotta azt is, hogy nem merik új könyvtárak építését kezdeményezni, pedig a régi könyvtárak is igen gyászos körülmények között működnek, és az újonnan építetteknel sem mindig a célszerűséget tartják szem előtt. Az emlékirat kitért a vidéki könyvtárak sanyarú helyzetére is, és javaslatot tett új modelljük meghatározására. E szerint vidéken háromféle könyvtártípust lenne érdemes létrehozni: A-típusút a legnagyobb városokban, ahol jelentős felsőfokú végzettségű szakember és tudós él, B-típusút a vármegyei székhelyeken és a törvényhatósági jogú városokban és C-típusút a községekben és gyártelepeken. Az A-típusú könyvtárak leginkább a public library modellhez hasonlítottak volna, a B-típus is megőrzött valamit abból, de ez esetben már az ún. népkönyvtári „szűkösség” is megjelent. A C-típusú könyvtár lényegében a népkönyvtárat helyettesítette volna, ám annál jobb minőségű olvasmányokkal.² A jelentés részletesen foglalkozott a népkönyvtárak adatainak leírásával, és újdonságként a könyvtárak forgalmi statisztikáját is közölte. Ezek szerint 1908-ban 136 572 olvasó fordult meg a népkönyvtárakban, és összesen csaknem hatszázezer (572 830) kötetet kölcsönöztek.

1908-ban a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége (MKOSZ) éves közgyűlését október 11-én, Szombathelyen tartották.³ A rendezvénynek sajátos hangulatot adott, hogy tízéves lett a Tanács (MKOT) és a Főfelügyelőség (MKOF). Természetes volt, hogy Wlassics beszédében⁴ jelentős helyet foglalt el az e testületek megalakulásáról történő megemlékezés és az eltelt évek eredményeinek és problémáinak számbavétele. A megemlékezésnek volt még egy másik apropója is: a múzeumok és könyvtárak ügyében elévülhetetlen érdemeket szerző későbbi miniszterelnök, *Széll Kálmán* Vas megyei kötődése.⁵ A Wlassics-féle összefoglaló a felsorolás szintjén mutatta be a Tanács által végzett munka legfontosabb eredményeit:

„Tanácsunk [...] évről-évre fokozottabb mérvben, céltudatos terv alapján az ország minden részében

*nép- és vándorkönyvtárak felállításában buzgólkodik. De ezen felül könyvtárakat küldtünk a kívándorló hajókra is, a Julián Egyesület segítségével pedig a Horvát-Szlavon társországban levő magyarság megmentésére könyvtárt könyvtár után állítunk föl. Fölkerestük még a külföldön élő honfitársainkat is és Konstantinápolyba, New-Yorkba, több amerikai magyar telepre küldtünk könyvtárakat. Bevontuk működési körünkbe a katonai és a kórházi könyvtárakat, sőt alapját vetettük meg a vakok könyvtárának is. A földművelésügyi minisztérium népkönyvtárainak egy részét elláttuk szépirodalmi könyvekkel és a szépirodalom révén az olvasási kedvet emelve, a közönséget észrevétlenül vezetjük át a komolyabb gazdasági ismeretterjesztő olvasmányokra. Mindannak dacára nincs közöttünk senki, a ki eddigi munkánkat egyébként tekintené, mint a munka letelejének. Sőt ki kell mondanom, hogy a törvényhozásnak és kormánynak gondoskodnia kell, hogy az eddiginél sokkal nagyobb arányú munkakört ölthessünk föl. És pedig az idők jele gyors lépéseket követel.*⁶

Wlassics értékelő és a további utat meghatározni szándékozó beszédéből egyértelműen kiolvasható az előző évi emlékiratban is megfogalmazott szándék: az állami művelődéspolitikának – megtartva a társadalom széles körű támogatását – sokkal nagyobb mértékben kell szerepet vállalnia a könyvtárak létrehozásában. Az elnök kitért a Tanács által megfogalmazott igények indoklására is: a könyvtárak létesítésének és fejlesztésének igényeit a szociálpszichológiában akkoriban megjelent új tudományos kutatási terület „a tömeg”, „a tömegesedés” jelenségével,⁷ illetve ezekkel kapcsolatosan a könyvtárakra háruló feladatokkal indokolta:

„Csak ezeken a nyomokon járnak azok, kik, ha a jelen század tartalmának és nagy küzdelmeinek összefoglaló jellemzését keresik, ezt a műveltség kiterjesztett szárnyain fölemelkedő népben, a sokaságban találják meg. A XX. század hőse nem egyesek, nem is egyes osztályok, de az egész nép leend. Ha a körülöttünk zajló társadalmi, gazdasági és szellemi kulturális átalakulás tényezőit kutatjuk, semmi kétség, hogy annak gerinczét az emberek megduzzadt nagy száma képezi. Ott, a hol – mint Nyugat-Európában – száz évvel ezelőtt 150 millió ember élt, ma 400 millió”⁸

Wlassics és a Tanács helyesen mérte fel, hogy

a tömeg jelenségével a kultúrában is számolni kell:

„parancsoló szükséggé vált, hogy a sokaság szellemi és erkölcsi igényei is oly kielégítést nyerjenek, hogy a műveltségi különbségeket, melyek a mai társadalom rétegeit még egymástól elkülönítik, egymás megértését, az okok kapcsolatának helyes fölismerését akadályozzák, az igények, jogok és kötelességek összhangját diszharmonikussá teszik, lehetőleg csökkentjük. Föl kell ismernünk, hogy a nagy tömegek jegyében álló XX. század fejlődésének útjában a legnagyobb ellenséget a legnagyobb csapást a nagy népsokaság tudatlansága jelentené.”⁹

A tömegek műveltségi színvonalának emelésében – Wlassics és számos korabeli művelődéspolitikus, többek között Apponyi Albert¹⁰ véleménye szerint is – nélkülözhetetlen szerepe van az iskolán kívüli népművelésnek. Az elnök számos külföldi példa citálásával igyekezett állításait alátámasztani. Megemlítette az Angliában meghonosodott University Extensiont, a Working Men’s College-okat, a Toynbee-Hallokat, a közművelődési mozgalmakat és a Németországban működő sokféle művelődési egyletet és társaságot, különösen a Zentralverein für das Wohl der arbeitender Classen, a Gesellschaft für Vorbereitung von Volksbildung, a Comeniusgesellschaft, a Humboldt-Akademie, valamint az Urania-Gesellschaft tevékenységét. Hasonló pozitív példákat hozott a skandináv államokból, Franciaországból, továbbá az Egyesült Államokból is. Ezt követően Wlassics röviden áttekintette a szabadtanítási mozgalom magyarországi hagyományait, prominens személyiségeit, megemlítette az e téren tevékenykedő legfontosabb intézményeket, majd rátért annak taglalására, amit az előző évi emlékiratban is megfogalmazott:

„csaknem mindenki elismerte, hogy az iskolán kívül folyó tanítás, vagy inkább tanulás leghatalmasabb eszköze, sőt ennek gerincze a könyvtár. Ki ne ismerné közülünk Pelissonnak azt az állítását, hogy könyvtár nélkül az iskolán kívül adott tanításnak nem lehet sem teljessége, sem állandósága. Carnegie-nek, a nagy amerikai mecénásnak következő jelszava pedig szállóigévé vált: «Mi a legjobb, a legnagyobb ajándék, a mit a köznek adhatunk? Legelsőbbben is

*a közkönyvtárak. » [...] Ha mi az iskolán kívül eső tanítás szervezetét a maga egészében akarjuk megoldani, akkor a hazai könyvtárügyre kell első sorban a legnagyobb figyelmet fordítani és a legerélyesebb lépéseket megtenni.*¹¹

Wlassics áttekintette a hasonló célokkal indult magyarországi mozgalmakat¹² és a hozzájuk kapcsolódó személyeket.¹³ Azért is foglalkozott viszonylag hosszasan az iskolán kívüli művelődési programokkal, mert egyrészt egyetértett azokkal,¹⁴ másrészt pedig olyan lehetőséget látott az állami kultúrpolitikában is nagy támogatottságot kapott közművelődési mozgalomban, ami megerősítheti a közkönyvtári ellátás szükségességét, jelentősebb állami és társadalmi támogatottságát:

*„Most, midőn a közoktatásügyi kormány az iskolán kívül eső oktatás ügyét a maga egészében föl akarja karolni, midőn a legkisebb falut is be akarja vonni a felnőttek oktatásának szervezetébe, természetes, hogy nélkülözhetetlenné válik az, hogy az a falu, melyben iskolán kívül eső tanítást szerveznek, könyvtár nélkül ne maradjon. Az ügynevezett szabad vagy iskolán kívül eső tanítás eredményei, szerény nézetem szerint, könyvtár nélkül csaknem teljesen meghiúsulnak.*¹⁵

Azt remélhette, hogy az iskolán kívüli népművelési mozgalom eszméjének kibontakozása és intézményesülése elősegítheti a Magyarországon hiányzó, ám ugyanakkor a fejlett könyvtári kultúrával rendelkező országokban meglévő és ott az egész ügy fejlődésében meghatározó szerepet játszó könyvtártípusok hazai meghonosodását. Annál is inkább fontos lett volna ez a változtatás, mert közismert volt ugyan a magyar könyvtárak és gyűjteményeik viszonylag nagy száma, ugyanakkor e könyvtárak szétaprózottsága és alacsony teljesítőképessége is, amit Wlassics sem hallgatott el:

„A Magyar Minervában olvasható az eddig létező könyvtárak elég szép száma. Hogy a mi kimutatott könyvtáraink minő jellegűek, az osztályozás ezen doktrinális kérdéseibe nem bocsátkozom. Az angol-amerikai Public-library típusa igazolja, hogy a tudós és közkönyvtárak összeolvadása kezd uralkodóvá lenni. Annyit azonban bátran mondhatok, és ebben

*legjelesebb szakférfiaink véleményének adok kifejezést, hogy Magyarországon ma a legtöbb könyvtár jelentékeny reformra szorul. – Vagy a nyilvánosság jellegét nélkülözik, vagy a könyvkészlet, vagy az olvasóhelyiségek berendezése nem elégíti ki a jogos igényeket.*¹⁶

Wlassics foglalkozott még az Eötvös József kultuszminisztersége idején Szász Károly által kidolgozott önálló, nyilvános, nagy állami (országos) könyvtár létrehozása eszméjének* aktuális helyzetével és értelmezésével is, ám a több mint három évtizeddel korábban megfogalmazott szakmai igényt most sem tartotta megvalósíthatónak. Ugyanakkor hangot adott annak a meggyőződésének is, hogy a nagy állami (országos), nyilvános könyvtár és az ahhoz kapcsolódó fiókhálózat lényegesen előbbre vihetné a tömegek könyvtári ellátását. Az adott körülmények között azonban mindössze annyit látott megvalósíthatónak, hogy a Nemzeti Múzeum épületének elkészültével a nemzeti könyvtár – korábbi szűkös lehetőségeit kibővítve – általános gyűjtőkörű nagykönyvtárrá alakuljon. A városok könyvtári ellátása legfőbb feladatának azt tartotta, hogy az egymástól elszigetelten működő és különböző fenntartók által üzemeltetett gyűjteményeket nagy, városi, nyilvános kollektívákba szervezzék, jóllehet pontosan tudta, hogy az egyesítést nem lehet hatalmi szóval elrendelni. A magyarországi könyvtári helyzet legnagyobb problémájának azonban azt tartotta, hogy a települések nagy részében semmiféle könyvtár nem működött, ezért szerette volna elérni, hogy a készülő szabadoktatási törvénytervezetbe bekerüljön a könyvtárakról szóló rendelkezés is:

*„Ha pedig a társadalom, a község, a megye nem lenne képes kötelességét teljesíteni: akkor nekünk sem szabad amaz igazság hirdetése elől sem elzárkóznunk, hanem nyíltan ki kell mondani, hogy az iskolán kívül eső tanítás nagy országos szervezetében a könyvtárak ügyét a törvényhozásnak biztosítania kell, mert a legtökéletesebb iskolán kívül eső tanítás is a legteljesebben kifejlett könyvtárszervezés nélkül kockázatos munkát jelentene.*¹⁷

* SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár = Könyvtári Figyelő, 47. évf. 2001. 3. sz. 437–448. p.

Wlassics újbóli elnökké választására a szombathelyi közgyűlésen került sor, mivel az előző ötéves ciklusa lejárt.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának 1909-ről szóló jelentése¹⁸ tulajdonképpen a testület szokványos munkájáról számolt be. Ha felidézzük e tanulmány első részében szereplő, a MKOT számára juttatott államsegélyeket ábrázoló grafikonokat*, emlékezhetünk rá, hogy az államsegélyek összegében 1909-ben az 1908-as évhez viszonyítva csökkenés mutatkozott; ez volt az egyetlen év, amikor az 1903-tól meredeken emelkedő görbén törés figyelhető meg. Ennek okát még nem sikerült kideríteni, de feltehetően összefügg a belpolitikai válság jelenségeivel. Ugyanakkor a másik ábrán, ami a MKOT hatáskörébe tartozó közgyűjtemény grafikonját ábrázolja, azt látjuk, hogy a gyűjtemények számának növekedésében nem érzékelhető ez a törés. Ebből arra következtethetünk, hogy az államsegély csökkenését nem a könyvtárak számának gyarapításában érvényesítették, hanem más költséghelyeken takarították meg. A beszámolás időszakában 34 új népkönyvtárat és 42 új vándorkönyvtárat létesített a Tanács, amelyeknek összköltsége valamivel meghaladta az 57 ezer koronát. A közművelődési és egyéb egyesületek által fenntartott könyvtárak összesen 68 helyen megközelítőleg 54 ezer korona értékben részesültek az államsegélyből. A gazdasági népkönyvtárak szépirodalommal és ifjúsági irodalommal történő kiegészítésére 3600 koronát fordítottak, további 2700 koronát pedig a meglévő népkönyvtárak kiegészítésére, az elhasználandó művek pótlására és dologi kiadásokra juttattak. A Julián Egyesülettel közös akciójuk keretében Szlavóniába hét 500 koronás kollekciót küldtek. A Bosznia-Hercegovinában élő magyarságnak Sarajevóba, a Magyar Kör számára egy 1000 koronás, az isztriai Rovignóba, a 24. számú császári és királyi tábori vadász zászlóalj legénysége számára pedig egy 500 koronás gyűjteményt adományoztak. Foly-

tatták a világ különböző helyein élő magyarság számára történő könyvadományozást is. Ebben az évben Grazba, az ottani Magyar Egyesület számára, Pittsburgh-be a közkórház magyar betegeinek, Philadelphiába az első magyar műkedvelő egyesületnek, továbbá a newarki Szent István Betegsegélyező és Társalgási Egylet számára küldtek 200–400 korona közötti segélyt magyar nyelvű könyvek vásárlására.

Az előző évben, 1908-ban elhatározott és *Gulyás Pálra* bízott, a népkönyvtárak kezelésére vonatkozó kézikönyv, valamint az újabb népkönyvtári listát tartalmazó jegyzék, amelynek kiadását 1909-re tervezték, csak részlegesen készült el. A népkönyvtárak kezelésének útmutatója megjelent, ám az új katalógus szerkesztésével még nem végeztek, annak munkálatai folytatódtak. Ebben az évben, 1909. szeptember 26-án Nagyenyeden tartották a szövetségi közgyűlést. A helyszín megválasztását az motiválta, hogy tisztelegjenek Erdély kulturális hagyományai, a magyar kultúra gondozásában és megőrzésében játszott szerepe, valamint a századfordulón is pezsgő szellemi élete előtt. Wlassics rövid, Erdély történetének legfontosabb elemeit bemutató beszédében azt a kulturális és szellemi kapcsolatot emelte ki, ami a Partes Transsylvaniae-t, Ultra Sylvaniae-t minden történelmi korban szorosán az anyaországhoz kötötte: a keresztény eszmeiséget, a vallási türelmet, az önálló fejedelemségnek a magyar kultúrát megőrző szerepét, az irodalomban, a művészetekben, a tudományban és a kulturális élet területén elért eredményeket, a politikai unióból eredő értékeket. Wlassics külön foglalkozott az Erdélyben meghatározó kulturális tevékenységet végző, mind a könyvtárak, mind pedig a múzeumok ügyében meghatározó szervezetek, az Erdélyi Múzeumegyesület, az Erdélyi Irodalmi Kör, a kolozsvári egyetem és könyvtára, valamint a számos történelmi, régészeti és természettudományi egyesület, továbbá a régióban működő múzeumok és könyvtárak magyar kultúrát, a lakosság magyar identitását

* Ld. SIPOS Magda: Wlassics Gyula szerepe a magyar könyvtárügyben a századfordulót követő évtizedekben. 1. rész. Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 1. sz. 91–114. p. A grafikonok a 97. és 99. oldalon találhatóak.

megőrző és védő szerepével. Az elnök beszédében fontos helyet foglalt el a nemzetiségi kérdés, pontosabban szólva a nemzeti és a nemzetiségi kultúra kapcsolata, egymáshoz való viszonya. A témával való foglalkozást ezeknek az éveknek a köztörténeti és politikatörténeti eseményei, az egyre élesedő nemzetiségi problémák indokolták.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának 1910. évre szóló beszámolója továbbra is a mindennapok szorgalmas munkájáról tesz tanúbizonyságot.¹⁹ A Tanács részére juttatott előző évi állami támogatás csökkenését kiküszöbölték, az államsegély összege több mint százezer koronával haladta meg az előző évit; mintegy egyharmados volt a növekedés mértéke. Tevékenységük lényegében a megszokott mederben zajlott: folytatódtak a könyvtártelepítések és a könyvtári segélyezések; a hatáskörébe tartozó közcélú könyvtári gyűjtemények száma ekkor haladta meg az ezres nagyságot. 42 új népkönyvtárat hoztak létre, és 40 új vándorkönyvtárat létesítettek. A Julián Egyesület hatáskörébe tartozó területekre öt 500 koronás vándorkönyvtári gyűjtemény került, és az anektált Bosznia-Hercegovina tartományba, Bikenbe egy 400 koronás legénységi könyvtárat juttattak el az egyesületen keresztül a 44. császári és királyi gyalogezred 4. zászlóalja számára. A katonai legénységi könyvtárak fejlesztésének további eredménye volt, hogy a pólai császári és királyi „matrózhadtestnek” 400 koronás könyvtár jutott. A világ különböző részein élő magyarság számára ebben az évben is jelentős könyvadoományozás történt: 150 és 500 korona közötti gyűjtemény került a lipcei magyar körhöz, a párizsi bajtársi szövetséghez, az Ohio állambeli Lorain önképzőköréhez, valamint a South Norwalk-i könyvtárba

A testület két területen végzett olyan munkát, amely nem a mindennapi tevékenységek körébe tartozott. Az egyik, és ez mind az akkori, mind pedig a mai könyvtárügy számára fontos esemény, hogy a Budapesten létesítendő közművelődési közkönyvtár ügyében a Tanács 1910. február 21-én emlékiratot intézett a főváros ve-

zetőjéhez, *Bárczy István*hoz,²⁰ a másik fontos munka a népkönyvtári katalógus elkészülte, ami imprimatúra készülségi állapotában volt, és 1911 márciusára prognosztizálták megjelenését.

A beszámoló a könyvtárak összesített gyűjteményére, használatára vonatkozó adatokat is közölt. Ezek szerint a tanács segítségével eddig 701 könyvtárat hoztak létre, amelyek gyűjteményében összesen közel háromszázezer (292 924, könyvtáranként átlagosan 418) kötet található. E könyvtárak összesen 666 019 kötetet kölcsönöztek, amelynek döntő részét, több mint ötszázezer kiadványt tett ki a szépirodalmi művek száma. A MKOSZ 1910. szeptember 27-én Szegeden rendezte meg hatodik közgyűlését. E városra azért esett a választás, mert az előző években polgárai különösen sokat tettek a közművelődés érdekében. Két szervezetre külön is hivatkozik Wlassics a beszédében: az 1892-ben létrejött Dugonics Társaságra és az 1897-ben, a millennium alkalmából a múzeummal közösen új épületet kapott Somogyi-könyvtárra. Az elnöki megnyitó beszéd fókuszában ismét a kulturális decentralizáció, valamint a kultúra nemzetépítő és a nemzeti összetartozást erősítő tényezője szerepelt. Mindezek mellett Wlassics külön szólt a tudományok, a tudományos műhelyek, az egyetemek fontosságáról,²¹ a világszerte nagy ütemben fejlesztett egyetemek oktatási és kutatási feladatairól, továbbá az egyetem tudományos és közművelődési kisugárzásáról, hasznosulásáról. A közgyűlés egyik fontos feladata volt, hogy az előző évben elhunyt, közismert és nagytekintélyű Rákóczi-kutató, *Thaly Kálmán* alelnök helyett új tisztségviselőt válasszon: a feladatra a ciklus végéig: 1912-ig *Ferenczi Zoltánt* választotta meg a szövetség. Thaly Kálmán személyét azonban nem csupán a szövetségben, hanem a Tanácsban is pótolni kellett a szintén elhunyt *Katona Lajossal* együtt. Jogi felhatalmazása alapján a szövetség Szász Károlyt és *Varjú Elemért* választotta tagjai közé.

A Tanács 1911. évi munkájáról már nem csupán nyomtatásban megjelent dokumentumok állnak rendelkezésünkre, hanem – ha töredékesen is,

de – fellelhetőek arról eredeti iratok is a Magyar Nemzeti Levéltár anyagaiban. Az iratok többségét a népkönyvtárak létesítése iránti kérelmek, illetve a már létrehozott intézmények köszönő levelei, továbbá a Tanács működésével, belső ügyeivel kapcsolatos, forrásértékű dokumentumok teszik ki. A megmaradt iratok között szerepel többek között a Szatmár vármegyei Gacsály Ifjúsági Egyesületének népkönyvtár adományozására vonatkozó kérvénye. A kérelmezők írásos nyilatkozatban vállalták, hogy a könyvtár kezeléséről gondoskodnak, továbbá hogy a népkönyvtárak használatára vonatkozó tanácsi utasítást betartják. Hasonló kérvény található a kossuthfalvi (ma Pesterzsébet) Községi Ifjúsági Körtől is.

Az ifjúsági egyesületeken túl a felnőtt korosztály részéről is megjelennek hasonló igények az ország különböző részeiből: a Marossárpataki Gazdakör, a kisalföldi Téli Iparoskör, a Mátranováki Polgári Olvasókör, a Martonvásári Állami Iskola.²² A kérvények indoklásaiban olvasható sorok azt bizonyítják, hogy az 1910-es években már a társadalom különböző csoportjai számára közzismert volt, hogy a MKOT-hoz lehetséges ilyen kérésekkel folyamodni. Ugyanakkor az is kiolvasható belőlük, hogy a századforduló éveiben pezsgő élet zajlott a különböző művelődési célú egyesületekben, körökben, ám a helyi anyagi lehetőségek nem adtak mindenre megoldást, és a Tanácstól ezek kibővítését várták. Szemléltetésül álljon itt a marossárpataki kérvény indoklása:

„Népünk gazdasági, szellemi és erkölcsi életének fejlesztése céljából alakítottuk meg községünkben a gazdakört s építettük a magas Kormány támogatásával a népházat.”

Ám a népház megépítése kimerítette a pénzügyi lehetőségeiket, saját erőből nem tudnak könyvtárak létrehozni, ezért kérik a tanács támogatását.²³ A kérelmek benyújtásához a Tanács formanyomtatványt rendszeresített, amelyen fel kellett tüntetni a könyvtár működésének tervezett körülményeit, a könyvtárkezelő személyét, és vállalni kellett, hogy a tanácsi szabályzatnak megfelelően működtetik a kapott gyűjteményt.

A beérkezett kérelmeket a MKOT minden év tavaszi ülészakán megtárgyalta, és döntött azok támogatásáról vagy elutasításáról. Amennyiben a kérelmező igényét támogatták, abban az esetben egy teljesen „kulcsrakész” könyvtárat kapott a szervezet, amelyről átvételi elismervényt kellett kiállítani. Az egyik ilyen átvételi irat megmaradt; érdemesnek tartjuk és módunkban áll bemutatni, hogy mik szerepeltek a vándorkönyvtári csomagban:

„Elismervény: 1 db. vándorkönyvtári szekrényről, 1 db. Athenaeum Rt. könyvtárt, 1 db. naplót, 1 db. pénztárkönyvet, 3000 db. kölcsönzőlapot, 500 db. betűsoros jegyzékkel, 2 db. üveg tintatartóval, 1 db. könyvtári bélyegzővel átvettem a külsőfeketeszéli áll. elemi népiskola részére. Szeged-alsótanya, 1912. január 10. Kéri Lajos állami tanító.”²⁴

Minden esetben a csomagok részét képezte a könyvtárak működési szabályait, valamint az olvasmányok ismertetését, minősítését tartalmazó és a Gulyás Pál nevével jegyzett kiadvány.²⁵ A Tanács iratai között 1911-ből csupán töredékes 17 darab átvételi elismervény maradt meg: Zagyvarékas, Zrinska – Julián Egyesület, Óriszentpéter – Polgári Kör, Szokolovac – Julián Egyesület, Makó, Endréd, Bacsa, Szabadkai Általános Ipartestület, Nagymaros Állami Elemi Népiskola, Derecske Önálló Gazdasági Népiskola, Apa község, Csapi Autonóm Katolikus Kör, Szoti Vándorkönyvtár – Julián Egyesületi Népiskola, Rábatamási Római Katolikus Hitközség Iskolaszéke, Nagymarosi Állami Elemi Népiskola, Vasvári Iparoskör, Niczk.

Érdemesnek tarjuk azt is megmutatni, hogy kik voltak és mely rétegekből kerültek ki a könyvtárak átvevői, akik egyben azok kezelői is voltak. Jóllehet az átvételi elismervényeken nincs minden esetben feltüntetve az átvevő tisztsége, ám ennek ellenére a tendenciák jól kiolvashatók: tanítók, lelkészek, plébánosok, jegyzők voltak az átvevők, vagyis a települések írástudói.²⁶ A könyvadományok kezelésén, adminisztrációján kívül érdekes bepillantást kaphatunk a tanács egyéb ügyeibe, a testület működésébe és kapcsolataiba is. Az egyik ilyen tartalmú irat,²⁷ amelyben az Erzsébet Népakadémia megköszönte a részére juttatott 900 korona államsegélyt, és egy-

ben engedélyt kért arra, hogy a keretet az alábbi könyvek beszerzésére fordíthassa: Abonyi Lajos munkái – 20 kötet, Ambrus Zoltán munkái – 16 kötet, Eötvös Károly munkái – 24 kötet, Klaszszikus Regénytár sorozat – 60 kötet, Mikszáth Kálmán összegyűjtött munkái – 36 kötet, Rákosi Viktor munkái – 16 kötet. Az iratok között megtalálható a tanács által rendelt és leszállított könyvszekrények számlázása is. A könyvszekrényeket Mahunka Imre császári és királyi udvari bútorgyáros készítette: ebben az évben összesen 24 db nagyméretű és 33 db kisebb méretű népkönyvtári szekrényt rendelt a tanács.²⁸

A Tanács mindennapi ügyeinek intézéséről is maradtak fenn iratok, mint például a tengerentúli könyvszállítmányok célba juttatásában partner Adria m. kir. Tengerhajózási Rt. (Fiume) levele. A társaság arról értesítette a tanácsot, hogy – kérésüknek megfelelően – a loraini önképzőkör számára küldött könyvadományt nem a pittsburghi, hanem a clevelandi cs. és kir. osztrák-magyar konzulátus címére továbbítják majd. A levél címzése szerint a tanács postacíme ekkor a VIII. kerületben, a Szentkirályi utca 7. szám alatt volt.²⁹ Ha töredékesen is, de néhány hivatalos dokumentum megmaradt a tanács testületi üléseiről, döntéseinek folyamatairól is. 1911-ben az egyik ilyen jellegű irat, amelyben a nyitrai székhelyű Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület elnöksége a kiemelkedő tevékenységet végző könyvtárosok évente rendszeresen visszatérő és a tanács által finanszírozott jutalmazására tett javaslatot. Összesen öt fő³⁰ munkájának elismerését javasolta az elnökség, akik általában már 10–12 éve kezelték a könyvtárakat. A javasolt személyek többsége itt is pedagógus, illetve jegyző. Az iratgyűjtőn az alábbi bejegyzés olvasható: a tanács tárgyalta: 11.11.23. II. szaktanács; elint. l. 7966/1911., aláírások: Mihalik, dr. Gulyás.

Szintén megmaradt a Tanács 1911. évi november 23-án a Magyar Nemzeti Múzeumban tartott ülésének jegyzőkönyve,³¹ amelyen négy témát tárgyaltak meg; elsőként az 1911-ben megjutalmazandó könyvtárkezelők ügyét (a napirendet a II. sz. szaktanács előzetesen már tárgyal-

ta, és az általa javasolt személyek jóváhagyása megtörtént). Ezen az ülésen döntöttek arról is, hogy 1912-től 500 koronás jutalmat kapjanak a kiemelkedő munkát végzők. Másodikként jóváhagyták az 1911. évi könyvtári látogatásokról szóló beszámolót. A Tanács ellenőrzési, módszertani segítő feladatát rendre személyes látogatások révén is gyakorolta. A felügyelők évente több alkalommal is látogatásokat tettek azoknál a kollektívknál, amelynek működéséhez, gyűjteményéhez a tanács anyagi segítséget nyújtott. Ebben az évben Mihalik József, Gulyás Pál és Ferenczi Zoltán járt különböző települések könyvtáraiban, illetve tudományos gyűjteményekben. A napirend harmadik elemeként az ingó műemlékekről szóló törvényjavaslat szerepelt, ám ez ügyben a Tanács nem hozott döntést, a határozat szerint a téma fontosságára való tekintettel külön ülést kívántak e témában összehívni. Negyedik témaként aktuális ügyek tárgyalására került sor. A folyó ügyekben döntés született többek között arról, hogy a kolozsvári volt jogakadémiai és a csíksomlyói ferences könyvtár állami felügyelet alá veszik. Ez ügyben a téma előadója, Ferenczi Zoltán felhatalmazást kapott arra, hogy kezdje meg a tárgyalásokat az egyházzal és a főfelügyelőséggel. A Szabadoktatási Tanács arra kérte a testületet, hogy delegáljon a létrejött szervezetbe képviselőt. Az elnök javaslatára Mihalik Józsefet választották képviselőül. A folyó ügyek alatt még egy fontos kérdés szerepelt, a tanács hivatali helyiségeiben lévő ifjúsági és szépirodalmi munkák szétosztása. Ez ügyben a Tanács népkönyvtári szaktanácsa azt javasolta, hogy a könyveket ajánlják fel a fővárosi könyvtár kollektívájának megalapozására.

A könyvtárak fejlesztésével kapcsolatosan a beszámolóban csupán az összesített adatok szerepelnek. E szerint 34 népkönyvtárat és 42 vándorkönyvtárat létesítettek, a közművelődési és egyéb egyesületek által fenntartott könyvtárak segélyezésére pedig 69 alkalommal összesen mintegy 53 ezer koronát fordítottak. A testület folytatta a gazdasági népkönyvtárak szépirodalommal történő kiegészítését csakúgy, mint a Julián Egyesület tevékenységének könyvekkel

történő támogatását. Ebben az évben összesen egy kétezer koronás és 23 darab ezer koronás és 40 darab ötszáz koronás új könyvtárat hozott létre. A külföldön élő magyarok támogatására ebben az évben inkább pénzsegélyt adtak: a New York-i public library, a clevelandi és a pittsburghi Carnegie-könyvtár, a cattarói Szt. Ferenc rend kolostora, a westlevelandi Magyar Református Ifjúsági Egyesület, a buffalói magyar kolónia, az akroni közművelődési kör, a pólai cs. és kir. tengerészeti fogháza és a southbeni magyar önképzőkör és dalkör könyvtára kapott 500 és 1000 korona közötti pénzbeli segélyezést.

Ebben az évben szintén közölték a Tanács támogatásával működő könyvtárak legfontosabb statisztikai adatait. Összesen 872 könyvtárban mintegy 353 ezer kötet könyv található; az éves könyvforgalom több mint 725 ezerre rúgott, és még mindig magasan a szépirodalom kölcsönzése volt a legnépszerűbb; ebből közel 580 ezer kötetet tett ki a belletrisztika. A könyvtárak nyitva tartása általában heti vagy kétheti 1–2 napra korlátozódott, de a nagyobb városokban esetenként a hét minden napján elérhető volt a szolgáltatás, mint ahogyan az is megtörtént, hogy megfelelő helyiség vagy könyvtárkezelő hiányában a forgalom egész évben vagy időszakosan szünetelt.

Ebben az évben a szövetség a hetedik országos konferenciáját tartotta. A rendezvény helyszínéül Szent László városát, Nagyváradot választották, időpontjául pedig 1911. október 8-át. Wlassics elnöki megnyitóbeszédét a hely szellemisége, vagyis a história témája ihlette. Mindezekon túl azonban Wlassics részletesebben azokkal a századfordulós jelenségekkel és kortünetekkel foglalkozott, amelyek jól érezhetően egyre gyorsabban és egyre agresszívebben alakították át a korábbi értékrendet, életérzést és életmódot. Beszédei közül talán ez sikerült a leginkább filozofikusra. Mintegy összefoglalta a századforduló, mint vég és egyben kezdet korszellemét és kortünetét, és mintha előre látta volna a XX. század szélsőséges jelenségeit:³²

„Hogy azonban a mi korunk nagy vajúdas korszaka, azt ma minden gondolkozó ember tudja, érzi. Hogy a

mi korunk a nemzetek jövő sorsát elhatározó időszak, hogy itt nem apró-cseprő csatározások folynak, de világfelforgások harcolnak egymással, azon ne kételkedjünk, ellenkező hittel ne árnítsuk magunkat. [...] ma a szélsőségekben mozgó világnézeti áramlatok heves összecsapásban keresztezik egymást. [...] A nemzeti és keresztény világnézet küzd a nemzetközi és materialista fölfogással. Marx tanainak egy részét saját hívei tagadják meg. Egyik tábor a liberalizmust, melynek a politikai és gazdasági szabadság az eszménye, örök ellentétben látja a szocializmussal, mert ha a szocializmus politikai szabadságot nyújt is, de elejti a gazdasági szabadságot. Mások ép[p]en ellenkezőleg azt hirdetik, hogy a szocializmust csak a liberalizmus és ezt csak a szocializmus tarthatja fönn. [...] Vannak, kik a haladás büszke jelszavával hadat üzennek a keresztény civilizációnak, mire mások az felelik, hogy a haladás lüktető ereje ma is a keresztény kultúra.”³³

Wlassics azt vallotta, hogy ezek ellen a szélsőséges ideológiák ellen csak megfelelő tudással lesznek képesek az emberek védekezni, a félműveltség egyenes táptalaja a tömeges lélekrontás lehetőségének. Felfogása szerint – amelyet már korábban többször is hangsúlyozott – az iskolán túli tudás megszerzésének legfőbb eszköze az olvasás, a könyv és legjobb színtere a könyvtár. Itt mindenki számára rendelkezésre állnak azok az eszközök, amellyel a tudást bővíteni lehet: a könyvtár – mint University Extension – képes folyamatosan és az egyén igényeihez igazodva a folyamatos tanulást segíteni:

„Régen a könyvtárban a könyvek megőrzésének helyét látták. A modern könyvtárnak azon kell dolgoznia, hogy minél szélesebb körbe jussanak el könyvei és könyveivel el is érhesse az igazi általános művelődés fölemelő hatását. Ezért oly élénk ma a könyvtártudósok és könyvtárpolitikusok törekvése; megtalálni a módját annak, hogy az olvasási kedvet fokozzák és mindenkinek azt nyújtsák, a mivel lelki műveltsége valóban gyarapodik és sohase nyújtsanak a betűkben lélekölő mérget.”³⁴

Beszéde további részei arról tanúskodnak, hogy Wlassics igen nagy jártassággal bírt a korszak nemzetközi könyvtárügyi, könyvtárpolitikai kérdéseiben, pontosan és aprólékosan ismerte a hazai állapotokat, ám mellette pontosan látta

azt az irányt is, amerre a magyar könyvtáraknak fejlődniük kell. Követendő példaként ismét a public library modellt vázolta fel, kiemelve, hogy az olvasás, a könyv megszerettetésének legeredményesebb műhelye lehet, ha az iskola és a könyvtárak közösen dolgoznak azon, és a gyermekek olvasási szokásait már az iskolai években közösen alapozzák meg.

Külön szól az iskolai könyvtárak fontosságáról is. Az amerikai példákon kívül bőségesen idézi azokat a kezdeményezéseket, amelyek az európai országokban ugyanezt a célt szolgálták, mint például Angliában, Ausztriában, Franciaországban, Németországban. Ugyanakkor Wlassics beszéde azt is mutatja, hogy teljes egészében tisztában volt a magyar helyzet elmaradottságával. Az elnök beszédében erőteljesen hangsúlyozta, hogy a megnövekedett nemzetnevelési feladatok ellátására az addigi magyar könyvtári ellátás igen alacsony fokú és elmaradott. A korszerű könyvtári feladatokat csak egy új könyvtárpolitikai felfogás eredményeként lehet megvalósítani:

„a könyv nevelő értékének fölismerésével lépést kell tartani a könyvtári közigazgatási tan, a könyvtári igazgatási szervezet nagy reformjának is. A nemzet egészét, annak minden korú tagját felölelő modern nemzetnevelés új és nehéz föladatak elé állítja a könyvtárt. A régebben kialakult könyvtári igazgatási szervezet a nagy nemzetnevelő problémával szemben elavult. Ettől az elavult könyvtári igazgatási szervezettől csak csodát lehetne várni. Ne ezt várjuk, hanem hozzá kell fogunk a nagy kezdeményező munkához, hogy a könyvtáros meg is felelhessen annak a nagy föladatnak, mi reá a huszadik században a nemzetnevelés munkájában vár. Ne tekintse a közfölfogás a könyvtárosi foglalkozást legtöbbször pusztán díjtalan vagy igen csekély díjra érdemes mellékfoglalkozásnak [...] ez a föladat egész embert, nagy tudást és elsőrangú pedagógiai érzéket követel. [...] Elérkezett az idő, hogy a köztudat kezdjen megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a szabad tanításhoz fűzött nagy nemzetnevelő érdekek a könyvtári kapcsolat és a könyvtári közigazgatás szervezetének alapos reformja nélkül kockán állanak.”³⁵

E beszédében Wlassics bemutatta azoknak a reformoknak a legfontosabb céljait és felada-

tait, amelyekkel ezekben az években és majd a későbbiekben a tanács alaposan foglalkozott, és amelyek kidolgozásában Wlassicson túl a korábban már többször említett Mihalik József tevékenyen részt vett. A reformokra vonatkozó elképzelések, illetve azok részletező ismertetése pedig megjelent a Múzeumi és Könyvtári Értesítő oldalain.³⁶ Az új koncepció merőben más szerkezeti, szervezeti, szakmai irányítási keretekben gondolkodott, mint a korábbi gyakorlat. Wlassics beszédéből és a témában a Tanács kidolgozásában megjelent írásokból egyértelműen kiderül, hogy a könyvtárak működéséért felelős szakemberek jól és pontosan érzékelték: a korábbi állami segélyezési és feladatvállalási rendszert, az ad-hoc jellegű, eseti fejlesztések következtében a századfordulót követő években megtorpanó magyar közkönyvtári fejlesztéseket új pályára kell állítani.

„Szükséges, hogy a nyilvános közkönyvtárak szervezeteikkel teljesen a nemzetnevelés céljainak és eszményeinek keretébe illeszkedjenek. Ez nem jelent kevesebbet, mint a könyvtári közigazgatási tan és könyvtári közigazgatási szervezet újjáteremtésének korszakát.”³⁷

Érdeemesnek tartjuk itt azt is idézni, amit Wlassics a korábbi népkönyvtári telepítésekkel kapcsolatosan vallott. Már csak azért is, mert az eddigi történeti feldolgozások különösen szívesen érveltek a századforduló könyvtárügyének kritikája során azzal, hogy a tanács és a főfelügyelőség úgymond szűkkeblűen bánt a köz érdekeit szolgáló könyvtárakkal, a népkönyvtári telepítéseket a Szabó Ervin szavai nyomán „szellemi népkönyhá”-nak minősítik.

„Mi sohasem hittük azt, hogy a mi szerény könyvszekrényeink, melyeket az ország minden részében elhelyezünk, egyjelentőségűek azzal a hatással, amit egy jól berendezett könyvtárteremmel el lehet érni.”³⁸

Wlassics elképzelése szerint az új közkönyvtári ellátási koncepció a nemzetnevelési, a szabadoktatási, szabadtanítási mozgalom, a közművelődési házak létesítésének folyamatába illeszkedve újulhatna meg, és a könyvtári ellátás fontos színtereinek képzelte az iskolákat, amelyekben mind a gyermekeket, mind az ifjúságot, mind pedig a felnőtteket kiszolgáló olvasótermek lét-

rehozását javasolta. Szintén az oktatási rendszerre alapozta a rendkívül égető könyvtárosképzés megindítását is.

„A memorandum egyúttal kiterjeszkedett arra is, hogy miképpen volna gyakorlatilag keresztülvihető a népkönyvtárak kezelőinek kiképzése. Ebből a célból ajánlja a miniszternek, hogy ez a kiképzés a polgári és elemi tanítóképzők keretében volna elérhető. Ezeknek az intézeteknek a tanárai megfelelő államsegélyvel az Országos Főfelügyelőség által rendezni szokott rövidebb szünidei tanfolyamokra volnának berendelhetők, de be volnának hihatók a fontosabb népkönyvtárak kezelői is.”³⁹

A Tanács 1912. évi tevékenységéről megmaradt iratok többsége a szakbizottságok üléseit rögzítő jegyzőkönyvek és határozatok körébe tartozik. Ám az 1912. év talán legjellemzőbb eseménye volt, hogy Wlassics Gyula ekkor lett 60 éves, és ebből az alkalomból 1912. március 22-én 17 órakor szerény keretek között, a tanács rendes napirendjei előtt a Magyar Nemzeti Múzeumban köszöntötték az elnököt. *Fraknoi Vilmos* főfelügyelő tartotta az ünnepi beszédet, amelyet meleg hang és közvetlen szavak jellemeztek. Fraknoi rámutatott, hogy a Tanács létrehozása Wlassics szervezői munkájának köszönhető, és hogy a kultuszárca bársonyszékétől megválva Wlassics a testület első és addigi egyetlen elnöke volt. Az emelkedett hangú, de egyáltalán nem túlzó, sőt mondhatni puritán beszédben Fraknoi kiemelte a köz művelődése érdekében végzett miniszteri és elnöki munkát. „*Túlzás nélkül állíthatom, hogy ezen intézmények [már t.i. amiket Wlassics létrehozott, és amelyek élén hosszú évek óta állt - S. A. M.] között egy sem áll oly szoros és benső kapcsolatban Excellentiádhoz, mint tanácsunk, melyet Excellentiád teremtett és szervezett, melyet kultúrpolitikája egyik vezérgondolatának, a fennsőbb művelődés vidéki gócpontjai megalkotásának letéteményesévé avatott.*”⁴⁰

Wlassics válaszában köszönetet mondott egyrészt a tanácsnak, másrészt pedig azoknak, akik az ország minden részéből üdvözölték személyesen vagy postai úton. Véleménye szerint ezek igazolják művelődéspolitikai felfogásának he-

lyességét. Wlassics is kifejtette, hogy a Fraknoi állítás igaz. „*Különösen jól esik az Országos Tanács ünneplése, mivel e testület valamennyi intézmény közül talán a legközelebb áll szívemhez, és tagjai nagyrészt ifjúságától kezdve barátaim és eszméim osztályosai.*”⁴¹ A laudáció örömmel adott arról is számot, hogy a tanács és a főfelügyelőség bábáskodása mellett ez alkalomra összegyűjtötték és kiadták Wlassics közgyűlési elnöki beszédeit.

Ebben az évben a Tanács január 9-i ülésén került sor *Forster Gyula* előterjesztésében a múlt év során elhalasztott ingó műemlékek védelmére vonatkozó törvényjavaslat jóváhagyására, ami a testület tevékenységi körét komolyan érintette.⁴² A Wlassics 60. születésnapját ünneplő tanácsülés számos időszerű kérdéssel is foglalkozott. Az egyik ilyen fontos ügy volt, hogy *Klebensberg Kuno*, aki akkor a Julián Egyesület ügyvezető igazgatójaként a testület aktív tagjaként is tevékenykedett, emlékiratot nyújtott be a Tanácsnak a folyami és a tavi hajózást végző „hajósnépek” vándorkönyvtárakkal történő ellátása érdekében.⁴³ Az ülésen felkarolták javaslatát, és háromtagú bizottságot küldtek ki a kérdés megvizsgálására. A döntési folyamatban részt vettek a hajóstársaságok, valamint az országos hajósszövetség tagjai, továbbá a Julián Egyesület képviselői.

A másik jegyzőkönyv, ami az üléséről fennmaradt, az 1912. november 8-i értekezletről szól.⁴⁴ Az egyik napirendi pont a hódmezővásárhelyi közkönyvtár évi államsegélye felhasználási tervzetének jóváhagyása volt. A vita a Nyugat előfizetése körül bontakozott ki. Korábban a közkönyvtárakra szakosodott II. számú szakbizottság már tárgyalta e kérdést, és nem támogatta a *Nyugat* című folyóirat beszerzését. Wlassics Gyula hozzászólása annak az aggodalmának adott hangot, hogy ha a tanács bizonyos művek beszerzését nem támogatja, akkor az „irányzatosság” gyanújába keveredik. Igen aggályosnak tartotta a Nyugat elutasítását, mivel abban – véleménye szerint – „igen sok jó és komoly dolog is megjelenik” (Beöthy Zsolt), Ferenczi és Szász azonban ellenezte a folyóirat beszer-

zésének engedélyezését, mert az ő meglátásuk szerint a szépirodalmi közlemények jelentékeny része „*művészi mezbe öltöztetett pornográfia*”.⁴⁵ A tanács elé kerültek még különböző beadványok is, mint például az, hogy Mikszáth özvegye arra kéri a tanácsot, hogy a jubileumi Mikszáth díszkiadásból az országos tanács 500 példányt vegyen át a könyvtárak számára. A Tanács – elismerve Mikszáth és műveinek nagyságát, anyagi fedezet hiányában – elutasította a kérést. Hasonló jellegű kérések érkeztek a különböző kiadóktól is. Jól látható tehát, hogy egyrészt a Tanács tevékenysége addigra már komolyan ismertté vált, másrészt pedig az, hogy a kiadók igyekeztek a szállítók közé bejutni, mivel komoly vásárlóerőt láttak a könyvtárakat ellátó testületben. Ugyanakkor a tanács ragaszkodott a mintajegyzékekben felsorolt olvasmányokhoz. 1912-re elfogyott a Gulyás-féle segédkönyv (*A népkönyvtárak szervezése*), ezért a testület javasolta annak ismételt kiadását, hogy az újonnan létesítendő könyvtárak számára is el tudják juttatni a kötetet. Mindezek mellett azt lehetett érezni, hogy a társadalom több rétegéből csatlakoztak vagy csatlakozni szándékoztak a könyvtárak létrehozásához, igényesebb működtetéséhez: a könyvtárak létrehozása egyre szélesebb társadalmi és állami támogatottságra tett szert.

Ebben az évben a Földművelési Minisztérium, akivel a Tanács már régóta együttműködött a gazdasági népkönyvtárak telepítése, illetve azok szép- és ifjúsági irodalommal történő kiegészítése terén, kereste meg a Tanácsot abban az ügyben, hogy a népkönyvtárak kezelésére kiadott segédkönyvhöz hasonló jellegű állítsanak össze a gazdasági népkönyvtárak kezelői számára is. A másik megkeresés az Ipartestületek Országos Szövetsége részéről érkezett annak érdekében, hogy a mezőgazdasági népkönyvtárak mintájára ipari jellegű népkönyvtárakat szeretnének szervezni, amihez a testület támogatását és segítségét kéri. A Tanács támogatta e kérést. Ebben az évben került sor arra is, hogy a tanács és a szövetség közösen a miniszterhez feliratot intézzen egy új állás létesítésére. Az új, segédelőadói

állás egyrészt a vidéki könyvtárak rendszeresebb látogatása, másrészt pedig a könyvtárkezelők számára szükséges szakmai tanfolyamok megtartása érdekében vált szükségessé. Wlassics feliratában Gulyás Pált javasolta az új állásra kinevezni. Mint minden évben, ebben a ciklusban is több település kért különböző nagyságú alapgyűjteményeket vagy kiegészítéseket. Ilyen volt például Cibakháza község, amelynek támogatását elutasították, mivel korábban már kapott 2000 koronás gyűjteményt, és azt a tanács folyamatosan ki is egészítette. (Természetesen, ebben az évben is jóval több volt az igény, mint amit teljesíteni tudtak volna.)

A Tanács éves jelentése,⁴⁶ mint minden évben, ekkor is beszámolt az éves munkáról. Az államsegély összege mintegy öt százalékkal haladta meg az 1911. évi támogatást, a Tanács által gondozott gyűjtemények száma mintegy 150-nel növekedett. Rendes évi segélyben 68 múzeumot és könyvtárat részesítettek, ezen túl 39 új népkönyvtárat, valamint 43 új vándorgyűjteményt létesítettek, és ebben az évben is jelentős mennyiségű (63 esetben összesen 53 200 korona értékű) könyvet juttattak el a különböző egyesületek keretében működő könyvtárak fenntartására. Szintén kaptak támogatást a gazdasági népkönyvtárak, és több esetben juttattak viszonylag szerényebb összeget (1000 korona) a korábban létrehozott népkönyvtárak gyűjteményeinek kiegészítésére, pótlására. Folytatódott a Julián Egyesület gondozásában a Szlavóniában és Bosznia-Hercegovinában működő könyvtárak támogatása is: három új vándorkönyvtári kollekción állítottak be, 600 korona pénzsegélyt nyújtottak a zágrábi Magyar Társaskör könyvtára számára, továbbá ezer koronás népkönyvtárat küldtek Breskába, ötszáz koronásat Bjelinába és két háromszáz koronás népkönyvtárat a cs. és kir. 25., illetve a 34. gyalogezred részére. A külföldön élő magyarság könyvtári ellátásának gyarapítása érdekében ebben az évben is a pénzsegélyek domináltak, bár ezek az összegek egyre inkább jelképekké váltak, általában 100 és 250 korona között mozogtak, esetenként előfordultak 500 koronás támogatások is. Figyelembe véve

a könyvek akkori átlagárát, azok mindössze néhány tíz kötet beszerzésére voltak elegendők. Az MKOT gondozásában ebben az évben két fontos kiadvány is megjelent: az egyik a népkönyvtári címjegyzék első pótkötete, amelyben 431 új mű található, és a kiadvány mellékletében közzétették a népkönyvtárak típusait is, a másik pedig a főfelügyelőséggel közösen közzétett Magyar Minerva IV. kötete. 1912-ben 63 könyvtárkezelő kapott a felterjesztések alapján pénzbeli elismerést. A jelentés ezenkívül közölte a községek által támogatott könyvtárak listáját is. A helyi támogatások igen különböző nagyságrendűek voltak: a legkevesebb 0,30 korona, a legtöbb pedig Hódmezővásárhelyé, ahol 1950 koronát, valamint Temesvár-Gyárvarosé, ahol 1990 koronát juttatott a helyi önkormányzat a könyvtár támogatására. Az átlagos támogatás azonban 5–10 koronában merült ki.

A Tanács által támogatott könyvtárak forgalma állandó emelkedést mutatott: a folyó évben az 1004 könyvtárban összesen csaknem négy-százezer kötet volt, amelyeknek az éves forgalma megközelítette a kilencszázezeret, és ebből a szépirodalom mintegy kétharmad arányban részesült.

A szövetség nyolcadik közgyűlése Budapesten volt 1912. október 20-án. Az elnöki megnyitóbeszéd folytatta az előző évi bölcselkedő eszmefuttatást, de itt már inkább a kultúrához, azon belül kiemelten az iskoláztatáshoz, az új pedagógiai irányzatokhoz kapcsolódó kérdések kerültek előtérbe:

„Nemcsak a mélyebben gondolkozók látják tisztán, de a nagy művelt közönség is, mely értesül a világ folyásáról, érzi, hogy az emberiség egész kultúrélete mindenütt szokatlan hullámszásban, erjedésben, kü[s]zködő vajúdásban van. Új eszmék kavarognak. Régi világnézetek helyébe újak tolulnak. A hagyományok értékét kegyelet nélkül mérlegbe vetik. Kipróbált fönntartó erőket erőtlenneknek hirdetnek. Az új erők pedig ingadozva, tévovázva törtetnek előre. [...] Ez a hangulat ma sorsa ép úgy a nagy nemzeteknek, mint a legkisebbeknek. A nagy művelődési-korszakok átmenetének forgószele ez, mely átjárja az emberi kultúra minden irányú alkotását. A vallást, erkölcsöt, művészetet, tudományt, az emberi élet és egészség föltételeit, az őstermelést,

ipart, kereskedelmet, behatol a társadalmi együttlét tudatos rendezésébe, a jogba és politikába. Átjárja tehát az egész emberi kultúrát. Ne ijedjünk meg. A nagy átmeneti korszakokkal együtt járó chaos az, mely minket körülvesz. Ezzel tisztában kell lennünk mindnyájunknak. De ennek a fölismerése ne gyöngítse az emberiség folytonos haladásába vetett hitünket és megnyugvásunkat.”⁷⁴⁷

1913 volt az utolsó békeév, amikor a Tanács és annak elnöke még a hagyományos keretek között végezhetette munkáját. A levéltári dokumentumok közül három testületi ülési jegyzőkönyv maradt fenn, ebből kettő a Tanácsé, egy pedig a Tanács II. számú, népkönyvtári szakbizottsága üléséről készített dokumentumokat tartalmazza. Az utóbbi a március 12-én ülésező szakbizottság a testület számára történő döntéselőkészítő munkát örököltette meg:⁴⁸ javaslatot készítettek az újonnan kialakítani szándékozott könyvtárakról és azok anyagi támogatásáról. A könyvtárak igénylésére vonatkozó kérvények közül az elutasítottak jegyzéke maradt fenn: 52 igényt nem tudtak támogatni. Tárgyaltak a kiadók által megvételre felajánlott művekről: voltak olyanok, amelyek megvételét támogatták, és voltak olyanok is, amelyeket nem. Az előző évben a Földművelési Minisztérium által kezdeményezett segédkönyv tervezete elkészült, de a minisztérium végül annak megjelenését nem támogatta. Ebben az évben a miniszterelnökség azzal a kéréssel fordult a tanácshoz, hogy a külföldön élő magyarság számára nagyobb ütemben történjen könyvtári fejlesztés: évente 7–7 ezer koronát szerettek volna erre fordíttatni. A miniszterelnökség felmérte, hogy összesen 70 helyen lenne még szükség ilyen kollektciókra. A szakbizottság e téren úgy foglalt állást, hogy a tanács csak abban az esetben tudja a kérést támogatni, ha a kormány az évi 7–7 ezer koronát külön biztosítja. Szintén az előző évben merült fel, hogy Gulyás Pálnak a népkönyvtárak kezelésére vonatkozó útmutatója elfogyott, és időszerűvé vált új kiadása. A szakbizottságban Ferenczi hivatkozott a Gulyás kötetére vonatkozó kritikákra, ugyanakkor Gulyás a könyv pozitív bírálatait idézte. A végső döntés az lett, hogy

a Tanács hatáskörébe utalták a mű 2. kiadásának ügyét. Az ülésekről megmarad két jegyzőkönyv közül kronológiailag az első az 1913. évi április 30-i döntéseket idézi.⁴⁹ Egyrészt tárgyaltak, és döntést hoztak a népkönyvtári szakbizottság által előzetesen véleményezett előterjesztésekről: határoztak a Gulyás-féle segédkönyv rövidített, második kiadásáról, a Minerva V. kötetének megjelentetéséről, a népkönyvtárak állami segítségévelének összegéről, az elutasított kérvényekről, és az 1914. évi költségvetési tervről. A testület támogatta a népkönyvtári szakbizottság által fenntartásokkal elfogadott, a külföldön élő magyarok könyvellátását biztosító kollekciónak vonatkozó kérvényt. Az ügyet korábban Ferenczi Zoltán vizsgálta meg, aki azt javasolta, hogy évenként 14 darab 500 koronás népkönyvtár kerüljön erre a célra beszerzésre. Döntöttek arról is, hogy évente nyolc kollekción Amerikába, hat pedig Európába, elsősorban Romániába, Bulgáriába, Németországba, továbbá Svájcba, Angliába, Olaszországba, Törökországba és Franciaországba, esetleg Bukovinába kerüljön. Az Országos Közművelődési Tanács által kiadott Vasárnapi Könyv című heti (ismeretterjesztő, időszakosan megjelenő) kiadványból 300 példány rendeléséről döntöttek, ám ezt kevésnek tartották, és tervbe vették 1914-re az előfizetési példányszám növelését. A napirendek között szerepeltek még egyéb kérdések is.

Az évi második ülésre 1913. december 4-én került sor.⁵⁰ Ennek keretében ismét döntöttek a könyvtárkezelők jutalmazásáról, néhány kiadvány beszerzési javaslatának elutasításáról, illetve elfogadásáról stb. Ami szakmai szempontból azoknál jelentékenyebb, az az, hogy a Magyar Könyvkereskedők Egylete az 1901–1910 között megjelent könyvek bibliográfiájának kiadásához a tanács anyagi támogatását kérte. A kérdés eldöntésében pusztán azon a téren volt a tagok között eltérés, hogy milyen formában valósulhatna meg. Abban mindannyian egyetértettek, hogy a könyvészetek összeállítása állami feladat, ami nem valósítható meg a Nemzeti Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia közreműködése nélkül. Ezért a minisztérium számára feliratot

készítettek, amelyben támogatták, hogy e célból az Egylet államsegélyt kapjon.

1913-ban és egyben az utolsó szövetségi közgyűlést október 5-én, Sopronban tartották. A rendezvény legfőbb pontja volt, hogy Wlassicsnak és az elnökségnek öt évre szóló megbízatása ismét lejárt, ám a közgyűlés közfelkiáltással újabb öt évre megválasztotta elnöknek. Az elnökség operatív vezető testületében sem történt változás: alelnökök maradtak *Teleki Sándor* és *Ferenczi Zoltán*, titkár maradt *Mihalik József*, a jegyzői posztot pedig továbbra is *Gulyás Pál* látta el. A Tanács elnökségének egy része kicserélődött, többek között – *Wlassics* javaslatára – *Szabó Ervin* is bekerült az elnökségbe, aki egészen haláláig rendszeres résztvevője lett az üléseknek. *Wlassics* soproni elnöki beszéde könyvtárpolitikai kérdések köré szerveződött. Számot vetett az addigi eredményekkel, és meg kívánta határozni a további fejlesztési irányokat. Szónoklatával azonban nem csupán az eddig megszokott szakmai közeget, hanem a széles tömegek rétegeit is meg kívánta nyerni:

„Ahoval elhallatszik szavam, ott szeretném megértetni, hogy amit eddig tettünk, az csak a kezdet kezdete. De semmi esetre sem oly kevés, hogy csüggetegeknek kellene lennünk. A pessimismus keserű világából különben sem támad semmi jó. Távolságtól, eddig elért eredményeink is csak bátoríthatnak a kitartásra, a még fokozottabb munkára. Ebből a bátorító hangulatból fakad az a határozott kijelentésem, hogy igazán nagy eredményeket addig nem fogunk elérni, míg a könyv ügye a nemzet szívéhez nem nő. Míg a nemzet minden rétegében megingathatatlan hitté, tántoríthatatlan meggyőződéssé nem alakul az a tudat, hogy a magyar nemzeti lét a magyar közműveltséghez, a magyar közműveltség pedig a könyv tevékeny és termékeny szeretetéhez van kapcsolva. Szeretném megértetni, hogy a könyvtárügy föllendülése nemcsak az állami költségvetési tétel fokozatos emeléséhez van fűzve, de annak éltető forrása a magyar néplélek benső szeretetének melege lehet. A könyv terjesztése mögött ne csak az állam álljon a maga hivatalos szervezetével, de a helyi patriotismus ehhez a meleg, kiolthatatlan érzéshez méltó tettekkel is vigye előre a nemzeti művelődés leghatalmasabb eszközét, a könyv ügyét. A községben, hol élünk, a megyében, melyhez községünk tartozik, fakadjanak

fel a lelkes tevékenység forrásai, és ezek termékenyítések meg és tegyék mélyebbé, tartósabbá, elevenebbé a magyar társadalom eddig inkább csak fellángoló, de hamar lehülő készségét. Be kell következnie annak az időnek és az én hitem szerint be is fog következni, midőn a magyar néplélek egyik alkotó elemévé, belső tulajdonságává válik a könyv szeretete és a könyv életszükségletének megértése.”⁵¹

A nemzetközi kitekintéseket is bőségesen tartalmazó szövegben Wlassics a községeket kívánta mozgósítani, a községek könyvtár-támogatási kedvét szerette volna megsokszorozni, hiszen az országos tanács támogatásán túl alig kaptak a könyvtárak a helyi közösségektől finanszírozást. A beszéd szerint a testület hatáskörébe tartozó 872 népkönyvtár közül mindössze 41 intézmény kapott ilyen jellegű szubvenciót, és ahol ez elő is fordult, ott is olyan alacsony az összeg, ami mindössze néhány könyv beszerzéséhez volt elegendő. De nem volt különbség a helyzet a Tanács hatáskörébe nem tartozó könyvtárak esetében sem: mindössze 14 könyvtár kapott együttesen 625 korona támogatást a községektől. Ugyanakkor az elnök elismerte, hogy a nagyvárosokban jelentős előrelépés történt: 12 olyan nagyvárosi könyvtárat említett, ahol a kollekciónak már meghaladta a hetvenezres nagyságot, ám közülük is kiemelkedett Szeged és a főváros. Szólt a hiányzó olvasótermekről, a könyvtárak kezelőinek hiányos tudásáról, anyagi megbecsülésük esetlegességéről, a hiányzó ismeretterjesztő kiadványokról, arról, hogy a telepített könyvtárak újdonságértékének csökkenése a hiányzó folyamatos utánpótlások miatt a forgalom radikális csökkenéséhez vezetett, és – természetesen – a szerény eredményekről, a további súlyos és sürgető tennivalókról is. A beszéd mintegy summázta a tízéves munka legfőbb eredményeit, valamint a megoldandó feladatokat, és azóta már ismert, hogy a soproni rendezvény egyben a szövetségi közgyűlések és Wlassics elnöki megnyitó beszédeinek hatyúdala is volt.

Jegyzetek

1. A közkönyvtárak ügyének fokozottabb fejlesztése érdekében Wlassics Gyula v. b. t. tan., az Országos Tanács elnöke, folyó év január havában a következő emlékiratot intézte gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszterhez = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 3. évf. 1909. 1. sz. 57–59. p.
2. Erről lásd részletesebben SIPOS Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig c. könyvének 92–95. oldalán.
3. A szombathelyi helyszínre azért esett a választás, mert ekkor adták át az újonnan épült Vasvármegyei Múzeumot. A vasvármegyei kultúregyesület által rendezett múzeumi megnyitó ünnepségén a közgyűlésen megjelentek is részt vettek.
4. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szombathelyi közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Orsz[ágos] Szövetségének közgyűlésein. Bp. 1912. 43–55. p.
5. Széll Kálmán elnök és Porzolt Kálmán titkár volt a létrehozója annak a Dunántúli Közművelődési Egyesületnek (DKE), amelynek 1893. december 9-én tartott ülésén György Aladár javaslata alapján döntés született egy, a múzeumi és könyvtári ügyekkel foglalkozó bizottság létrehozásáról. 1897-től, a MKOT létrejöttétől 1899-ig, a Széll-kormány megalakulásáig Széll Kálmán volt a tanács első elnöke is, ám ezt megelőzően még képviselőként a parlamentben több alkalommal is támogatónak szolgált Széll múzeumi és könyvtári kérdésekben, miniszterelnöksége idején (1899–1903) pedig Wlassics kulturpolitikai elképzeléseit nagyban támogatta.
6. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szombathelyi közgyűlésén (45–46. p.)
7. A tömeglélektan első alapműve, Le BON, Gustave: A tömegek lélektana 1895-ben jelent meg, és a társadalmi jelenségek vizsgálatában, értékelésében merőben új szemléletet hozott.
8. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szombathelyi közgyűlésén (47. p.)
9. Uo. 48. p.
10. Apponyi Albert (1846–1933) két alkalommal, 1906 és 1910, majd 1917 és 1918 között vezette a kultusztafcát. Miniszteri tevékenységének egyik központi gondolata a magyar kultú-

ra, benne a közoktatás nemzeti irányba történő fejlesztése volt. E cél megvalósítása érdekében a kulturális ügyekben jóval nagyobb, szinte kizárólagos szerepet szánt az államnak azért, hogy a kulturális egység erősítésével is támogatni lehessen a magyar állami egységet. Minisztersége idején több, ebbe az irányba ható törvényt is elfogadtak, mint például az állami, továbbá a községi és felekezeti népiskolák jogviszonyairól, a tanítók fizetéséről és annak államsegély formájában nyújtott kiegészítéséről, valamint az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről szóló törvények. Hasonló szellemiséget mutatott a minisztersége idején, 1908-ban elkészült és témánk szempontjából igen fontos törvényjavaslat-tervezet is. A tervezet szerint a szabadoktatás felügyelete és irányítása teljes egészében állami feladattá vált volna. A tervezetből ugyan nem lett törvény, de jól mutatja a korszak és Apponyi erre vonatkozó szándékait.

11. Uo. 52. p.
12. Olvasó- és társaskörök, népnevelési egyletek, felnőttoktatási, szabadtanítási, iskolán kívüli népművelési mozgalom, a művelődési és közművelődési egyesületek, Erzsébet Népkadémia, Uránia Tudományos Társulat stb.
13. Türr István tábornok, Irányi Dániel, Eötvös József, Pauler Tivadar
14. Feltétlenül meg kell azonban jegyezni, hogy jóllehet Wlassics egyetértett a célkitűzésekkel, ám a módszerekben már közel sem volt a két politikus azonos véleményen. Az Apponyi-féle monolitikus, kizárólag az állam által felügyelt és irányított szabadoktatással szemben Wlassics a fokozódó állami szerepvállalás mellett a társadalom teljes összefogását, együttműködését sürgette.
15. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szombathelyi közgyűlésén (53. p.)
16. Uo. 52. p.
17. Uo. 53. p.
18. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának VIII. jelentése 1909. évi működéséről. Szerk. Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1910.
19. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának IX. jelentése 1910. évi működéséről. Szerk. Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1911.
20. Erről és annak folyamányairól részletesebben lásd KATSÁNYI Sándor: A fővárosi könyvtárának története 1. köt. 1945-ig. Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2004. 103–104. p. – Az emlékirat azonban igen fontos eleme a magyar könyvtárügy századfordulós történetének, valamint a magyar könyvtárügy

további fejlődési módjának és nem utolsósorban a Szabó Ervin és a tanács közötti kapcsolat pontosabb bemutatásának. A Katsányi Sándor által összeállított kiváló monográfia aprólékosan, szinte lépésről lépésre rakja össze az eseményeket, az azok nyomán keletkezett dokumentumokat, forrásokat. Az újonnan megrajzolt kép teljes hitelességgel mutatja be a tanács és a Szabó Ervin által képviselt public library-konceptióval kapcsolatos azonos véleményeket, illetve különbözőségeket is. Az eredeti források elemzésével a szerző pontos képet ad a tanács és Szabó Ervin kapcsolatáról, továbbá eloszlatja, illetve újraértelmezi a magyar könyvtártörténet két, politikai okok miatt túldimenzionált legendáját: a tanács és Szabó Ervin könyvtári fejlesztési tervezetének ellentétét, valamint Gulyás Pál és Szabó Ervin konfliktusát.)

21. A beszéd tartalmának különös aktualitást adott, hogy az 1880-as évek végétől, de különösen az 1890-es évektől kezdődően az ország harmadik egyeteméért komoly versengés folyt. Több jelentős város, mint például Debrecen, Pozsony és Szeged (Kassa és Temesvár is) közössége harcolt az egyetem városba történő telepítéséért.
22. A kérvények a MOL K737-1911. iratcsomójában a 751–930. iktatószám alatti, 16. sz. gyűjtőben található. MKOT száma: 814., keltezése 1911. november 24.
23. MOL K737-1911. iratcsomó, 751–930., 57–58. sz. irat. MKOT száma: 835., keltezése: 1911. november 30.
24. MOL K737-1911. iratcsomó, 1911–928., 82. sz. irat. MKOT száma: 928., keltezése 1912. január 10.
25. Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Bp.: Athenaeum, 1909., valamint Népkönyvtári címljegyzék: a népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. Szerk. Gulyás Pál. Bp.: Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, 1910., továbbá az ahhoz közreadott kiegészítések.
26. MOL K737-1911. iratcsomó, 1911–929., 83–113. irat, átvételi elismervények a MKOT adományairól
27. MOL K737-1911. iratcsomó, 751–930., 11. sz. irat. MKOT száma: 866, keltezése: 1911. november 13.
28. MOL K737-1911. iratcsomó, 72–73. sz. irat. MKOT száma: 841, keltezése 1911. december 1.
29. MOL K737-1911. iratcsomó, 751–930., 23. sz. gyűjtő, 34-35. irat. MKOT száma: 827, keltezése 1911. november 27.
30. A nyitrai, a zólyomlipcsei, a vágsellyei, a teszéri és a turdossini népkönyvtárak kezelői szerepeltek az előterjesztésben. MOL K737-1911. iratcsomó, 23. gyűjtő, 24. irat. MKOT száma: 817, keltezése 1911. november 25.

31. MOL K737-1911. iratcsomó, 1911–831. 38., 39. és 45. sz. irat
32. Hosszú élete második felében személyes élményként is megtapasztalhatta a beszédében prognosztizáltak következményeit.
33. Wlassics Gyula: Elnöki megnyitóbeszéd : Nagyvárad, 1911. október 8. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei. 83–96. p. (Az idézet helye 87–88. p.). Megjegyzésül annyit szeretnénk hozzáfűzni, hogy ez az utolsó beszéd, amely szerepel a többször is hivatkozott és Wlassics 60. születésnapjára több kiadásban is megjelent kötetben. A későbbi szövetségi közgyűlésen tartott beszédeit a Múzeumok és Könyvtárak Értesítőjében olvashatjuk (az 1912. évi 4. számban a budapesti, az 1913. évi 4. számban a soproni beszédet). 1914-től a háború miatt a rendezvények elmaradtak.
34. Uo. 91. p.
35. Uo. 94–95. p.
36. Az Országos Tanács emlékirata a közkönyvtárak ügyének fokozottabb fejlesztése érdekében = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1909. 1. sz. 57–60. p. Wlassics Gyula: Pharmacia Amini: A közművelődési könyvtárakról = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1910. 2–3. sz. 140–142. p., Wlassics Gyula: A mi emlékiratunk = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1912. 1. sz. 1–4. p., Mihalik József: Reformok I–II = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1915. 3–4. sz. 151–165. p. és 1916. 1. sz. 1–9. p.
37. Wlassics Gyula: A mi emlékiratunk. 3. p.
38. Uo. 4. p.
39. Uo. 3. p.
40. MOL K737-1912–16 iratcsomó, MKOT száma: 318., keltezése 1912. március 27.
41. Uo.
42. Nem ez volt az első ilyen jellegű kezdeményezés, de tudnunk kell, hogy – csakúgy, mint a korábbi évek hasonló kezdeményeiből – ebből sem lett törvény. A törvény szándéka a műkinccsek külföldre vándorlásának megakadályozása és az állam elővásárlási jogának megeremtése lett volna, beleértve a könyvészeti kincseket is. Közismert azonban, hogy a műkinccsek jelentős része ezekben az években magántulajdonban volt, és a korban igen erős és jogilag alaposan alátámasztott magántulajdoni érdekek törvényi szintű áttörése csak igen nehezen, 1929-ben, Klebelsberg kultuszminisztersége idején sikerült. Ám még e törvénytervezet vitáján is „lekommunizálták” a javaslatot előterjesztő minisztert.
43. Az emlékirat hangsúlyozta, hogy több mint húszezer személyről van szó, akiknek a munkájához sokféle természeti, gazdasági ismeret szükséges, és tudásuk bővítése komoly gazdasági érdek, hiszen az éleződő nemzetközi szállítási versenyben kell helyt állniuk. Ráadásul a vándoréletmód miatt gyermekeiket sem tudják iskoláztatni, ezért a számukra juttatott vándorkönyvtárak összeállítása különös gondosságot igényel, hogy mind a gyermekek, mind a felnőttek megtalálhassák megfelelő olvasmányaikat. Erről lásd részletesebben SIPOS Anna Magdolna: Népkönyvtárak telepítésével a magyarságmentés érdekében. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és a Julián Egyesület népkönyvtár-telepítési akciója a századfordulón = *Magyar Könyvszemle*, 124. évf., 2008. 1. sz. 39–53. p. és MOL K737-1912–16 iratcsomó, MKOT száma: 318., keltezése 1912. március 27.
44. MOL K737-1912–845 iratcsomó, 1–27. iratok, MKOT száma: 845., keltezése 1912. november 20.
45. Uo. – Az idézett iratokon túl megtalálhatók még az iratcsomóban a szakbizottságok üléseiről készített jegyzőkönyvek is. Ezek alapján rekonstruálhatóvá vált a tanácson belüli döntési folyamat: az országos tanács elé kerülő ügyek azon részét, amelyek érintették az I. vagy a II. szakbizottság munkáját, előzetesen véleményezte az illetékes, az országos tanács munkáját segítő testület.
46. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának XI. jelentése 1912. évi működéséről. Szerk. Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1913.
47. Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének Budapesten (1912. október 20.) tartott közgyűlésén = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1912. 4. sz. 231–238. p. (Az idézet a 231. oldalon található.)
48. MOL K737-1913. iratcsomó, MKOT száma: 280/1913., keltezése: 1913. március 12.
49. MOL K737-1913. iratcsomó, MKOT száma: 419., keltezése 1913. június 4.
50. MOL K737-1913. iratcsomó, MKOT száma: 887. (keltezés nélkül)
51. Wlassics Gyulának a múzeumok és könyvtárak országos szövetsége közgyűlésén Sopronban 1913. október hó 5-én elmondott megnyitó-beszéde = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 4. sz. 217–227. p.

Beérkezett 2013. január 2.